

A kiskunsági fafaragások motívumkincse*

KORKES ZSUZSA
(Szentendre, Ferenczy Múzeum)

A Kiskunság népi díszítőművészete, fafaragásai az ország más tájaihoz viszonyítva kevésbé ismertek, ami elsősorban a kutatás hiányosságával magyarázható. A népművészettel foglalkozó összefoglaló munkák jóformán csak a kásakavarókkal, egy-két borotvatartóval és a kiskunsági Madonnákkal jellemzik e terület tárgyalkotó művészetét. Átnézve a kiskunfélegyházi, halasi, kecskeméti fafaragásokat és a Néprajzi Múzeumban található darabokat, ezek közül is elsősorban a guzsalyokat, mángorlókat, borotvatartókat, azt tapasztaljuk, hogy igen magas szintű művészet jött létre ezen a területen. A datált tárgyak alapján közel száz év emlékanyagát vizsgáltam meg, így tanulmányommal adalékot szeretnék szolgáltatni a kiskunsági fafaragások motívumkincsének, népi díszítőművészetének mind teljesebb megismeréséhez.

A népművészet alakulása, formálódása elválaszthatatlan az adott terület társadalm- és gazdaságtörténetétől, így a Kiskunság esetében is ennek rövid áttekintését kell adnunk. Témánk szempontjából a későközépkori, ill. újkori története lényeges.

A török hódoltság idején a kun szállások nagy részt elpusztultak. A Kiskunságban a 16–17. század fordulóján csak öt község maradt fenn, csekély számú lakossal. Ebben az időszakban Baranya megyei lakosok települtek át, majd a 18. század elején, közepén megtörtént a Kiskunság második felülrétegződése katolikus jász és palóc elemekkel.¹

A törököt átvészelt kiskunsági református községek közé igen tekintélyes számú katolikus népesség ékelődött be, amely feladta korábbi tolnai, baranyai, ceglédi, nagykőrösi kapcsolatait, és vallási okok miatt inkább Szegeddel, Kecskeméttel, Csongráddal, valamint a Jászsággal tartott fenn kapcsolatot. „A Kiskunság életében Dorozsma, Félegyháza, Majsa, majd a későbbi alapítású Kerekegyháza, Lajosmizse jelentős szerepre tett szert, míg a többi település elsősorban a tanyák gazdasági erejét növelte, de kulturális kisugárzása még a környezetében sem volt” – állapította meg Szabó László.²

Az 1860-as évektől szegedi és alsótanyai családok népesítették be a Kiskunság déli részét. Jelentős számban települtek át Halasra az 1879. évi szegedi árvíz után Alsótanyáról, kisebb részben Felsőtanyáról, Dócról, Kistelekről, Csengeléről. Jászszentlászlóra balástyai, kisteleki, *csöngölei* szegényparasztok költöztek át. A szegediek megtelepülése jól nyomon követhető még Majsa, Kígyós, Kömpöc, Szank, Tázlár, Bócsa, Csólyos történetében is.³

Fodor Ferenc több művében is foglalkozott Csólyos-, ill. Pálospusztai településtörténetével, így jól ismert azok jászsági, valamint szegedi eredete, kapcsolataik.⁴

* Előadasként elhangzott 1995 novemberében Szegeden, a Migráció és anyagi kultúra a Duna–Tisza közén című konferencián.

¹ Tálasi I. 1977. 35., 40–50., 119.

² Szabó L. 1980. 53.

³ Bálint S. 1974. 411–426.

⁴ Fodor F. 1990. 53–66.

Juhász Antal Tázlár, Bócsa, Bugac és Jakabszállás esetében elsősorban a migráció társadalmi és gazdasági okaival foglalkozott.⁵

A 17–18. századi, ún. *klasszikus* paraszttílus darabjai eddig alig-alig kerültek elő területünkről, hiszen a török hódoltság alatt a népművészet egyik éltető, továbbvivő eleme, a hagyományozódási folyamat megszakadt.⁶ Mint láttuk, a 18–19. századra a Kiskunság meglehetősen kevert etnikai jelleget öltött. Ennek ellenére erre az időszakra egységes gazdálkodási forma alakult ki, amelyhez adottak voltak a természeti, termelési feltételek. Ugyanakkor ez a folyamat nem járt együtt a tárgyalkotó népművészet egységesülésével, nem alakult ki egy sajátos, erősen ható, egységes jegyeket felmutató kiskunsági népművészeti stílus. Ehelyett azt tapasztaljuk, hogy egymás mellett élt többféle művészeti irányzat. Így a népi építészetben, a népi hangszereken jól kimutatható a szegedi hatás, mint pl. a majsai *napsugaras* házak, vagy a *menyecskefejes* dudák esetében. A szücs-hímzéseknél, a *kiskunsági Madonnáknál* pedig jászági eredettel kell számolnunk.⁷ Szabó László egyik tanulmányában megállapította, hogy „a pásztorművészet jászági kapcsolatai nyilván megvoltak, mert tudjuk, hogy a lent élő pásztorok egy része télen – éppen mert téli juhásként és gulyásként is alkalmazta őket a község – a Jászágban lakott. Erős volt a Jászág belső pusztái és a kiskunsági puszták közötti kapcsolat. Nyilván ez a népművészetet és a pásztorművészetet is összekapcsolta.”⁸

Viszonylag egységes stílust, motívumkincset a borotvatartókon, guzsalyokon, mángorlókon fedezhetünk fel. Ezeket a tárgyakat pásztorok, esetleg ügyesebb parasztfaragók készítették, vagy saját használatra, vagy szeretőjüknek, barátjuknak ajándékba. A pásztorok viszonylag zárt társadalma, hosszú távollétük a falu közösségétől bizonyos mértékig konzerválta a tárgyak formáit, díszítménykincsét. Természetesen a régi hagyományok továbbélésével mindig számolnunk kell: a megszokott tárgy csak fokozatosan szakad el a megszokott díszítő technikától és díszítménytől.⁹

Ortutay Gyula mutatott rá arra, hogy a paraszti kultúrában a megrögzött konvenciók, formulák erőteljesebben érvényesültek az egyéni invenciónál. Nem mintha a paraszti alkotókban nem lett volna elegendő kezdeményezőkétség, de egyéni ötleteik, javaslataik mindig a közösségi stílus, a formulák medrében helyezkedhettek csak el.¹⁰ Másrészt pedig ezen a vidéken nem akadt olyan újító egyéniség – mint pl. a Dunántúlon Király Zsiga – aki új és más irányba vitte volna a kiskunsági fafaragást, és egészen a 20. század elejéig megőrződött és szinte egyeduralkodó maradt a geometrikus stílus. Ez a konzerválódási folyamat gazdasági okokkal is magyarázható. A 19. század közepén a gazdasági fejlődés: a mezőgazdaság konjunktúrája, a parasztok érdekeit szolgáló reformok hozzájárultak a népművészet kiteljesedéséhez, virágzásához. Az ország legnagyobb részében a népművészet ekkor élte fénykorát, ekkor születtek a legkiegyensúlyozottabb, legharmonikusabb alkotások, új stílusok teremtődtek¹¹, amelyek azonban a Kiskunság pásztorművészetében már nem tudtak gyökeret verni. A század közepére mind több legelőt vettek művelés alá, a szilaj állattartás és a pásztorkodás egyre inkább

⁵ Juhász A. 1990. 99–110.

⁶ Sztrinkó I. 1980. 15.

⁷ Sztrinkó I. 1980. 15.; Sümegi Gy. 1980. 37–42.; Bálint S. 1980. 43–46.

⁸ Szabó L. 1980. 54.

⁹ Manga J. 1971. 318.

¹⁰ Ortutay Gy. 1937. 34–35.

¹¹ K. Csilléry K. 1977. 18–21.

veszített jelentőségéből. A pásztorélet visszaszorulásával nem volt meg az a megfelelő közeg, amely az új irányzatokat átvehette volna.¹² Így pl. nem találunk emberábrázolást a faragásokon és a spanyolozás nyoma is csak egy-két borotvatartón, guzsalyon figyelhető meg, ami kisebb mértékű dunántúli pásztormigrációval magyarázható.

Mielőtt rátérnék a kiskunsági faragások részletesebb elemzésére, néhány általánosabb érvényű megjegyzést tennék, amelyek a Kiskunság népi díszítőművészetére is oly jellemzők.

A nép által létrehozott tárgyak mindenkor a célszerűség elvét követték, a mindennapi élethez kötődtek. A használati tárgyaknak, munkaeszközöknek és a rajtuk alkalmazott díszítményeknek szoros kapcsolata mutatja, hogy a népi művészkedés nem öncélú, a tárgyakon alkalmazott díszítmény része és kiegészítője a parasztság anyagi kultúrájának¹³ és ugyanakkor tükrözi annak szellemi hagyományait is.

A népi alkotóművész mindig szem előtt tartotta az anyag, a forma és technika egységét. Másféle díszítményt alkalmazott a kerámián, a textilen, a fán. A faragásokon belül is eltérőek a motívumok, a tárgy rendeltetése is nagymértékben meghatározta, ill. befolyásolta a felhasználható díszítő elemeket. Ha a kiskunsági faragások összességét nézzük, akkor azt tapasztaljuk, hogy másféle ékítményt faragtak a szélmalom kőpad-elejére, mást az útszéli keresztekre vagy a ládákra. Mindemellett az alkalmazott motívumcsoport nemcsak formájában, hanem tartalmában is öröklődött.

A kora középkori geometrikus mintakincs népművészetünk, különösen a faragásaink alapjává vált. Erre épült fel az a sokrétű és gazdag motívumvilág, amely a 19. századi parasztfaragásokat uralta, de emellett a század elején már a virágdíszítés is kezdett megjelenni.¹⁴

A 19. század elejétől a kiskunsági faragások esetében sem beszélhetünk tisztán geometrikus stílusról, mert egy 1827-ből származó kiskunfőlegyházi guzsalytalpon szintén megjelenik a virágdíszítés. A guzsaly egyik végére egy nagyobb, a másik, nyél felőli részére egy kisebb rozettát faragtak, mindkettőt leveles ág veszi körül. A nagyobb rozetta mellett egy levelekkel és leveles szárral díszített szív, míg a talp másik végén levelekkel körbevett, stilizált tulipán látható. (1. ábra)

Ebben az esetben már egy olyan kiforrott, kiegyensúlyozott stílus tanúi lehetünk, amely arra enged következtetni, hogy a virágos ornamentika már jóval korábban megjelent és beékelődött a mértanias elemek közé. Egy 1835-ből származó kecskeméti borotvatartó tetejére készítője egy szívből kinövő leveles tulipánt faragott. Egyik oldalán szilvavag alakú levélsor, másik oldalán „cs istványé ez a beretva tarto 1835” felirat látható. (2. ábra) Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a virágos díszítésmód igen egyszerű formában honosodott csak meg ezen a vidéken: leggyakrabban stilizált tulipán, cserépből kinövő leveles ág, virág, vagy szívből kinövő leveles szárú tulipán formájában. Gyakori motívuma faragásainknak az egymásnak szembefordított S alak. A virágdíszítés nem vált egyeduralgoddá, mindvégig a geometrikus stílus kiegészítője maradt. Sőt a borotvatartók között több olyan múlt század végi, ill. e század eleji darabot is találunk, amelyekeken a díszítés kizárólag rozetta, forgórózsa, vagy e kettő kombinációja. (3–4. ábra)

Ugyancsak jellegzetes díszítő eleme a borotvatartóknak és a guzsalyoknak a fűrészfog, míg a mángorlókon ez az elem nem található meg (1–17., 21. ábra).

¹² Novák L. 1982. 213.

¹³ Janó Á. – Solymos E. 1966. 6.

¹⁴ Manga J. 1972. 63.

Igen szembetűnő ezeknél a faragásoknál az egyensúlyra, a szimmetriára való törekvés. Ha a borotvatartókat képzeletben három részre osztjuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a két szélső motívum rozetta vagy forgórózsa. A középső rész általában több motívumból áll, amely több rozetta, vagy forgórózsa, esetleg ezek ritmikus ismétlődéséből tevődik össze. Ugyancsak ebbe a részbe faragták bele a tulajdonos nevét, esetleg monogramját, a készítés évszámát, de ugyancsak itt található a stilizált tulipán, a szívmotívum, a cserépből kinövő leveles ág is. (5–9. ábra)

Két kiskunfélegyházi borotvatartónál a motívumok hasonlósága, elrendezése alapján feltételezhető, hogy egy kéztől származnak. Az egyik 1853-ban, a másik 1856-ban készült. (10–11. ábra)

A guzsalytalpakat négy részre oszthatjuk fel, és itt is jól megfigyelhetjük a szimmetriára való törekvést. Két félegyházi guzsalyon a nyélhez közel eső részre szívet, stilizált tulipánt és S vonalából kialakított leveles virágmotívumot faragtak, míg a talp végére egy-egy rozetta, ill. forgórózsa került. (12–13. ábra) Egy másik félegyházi guzsalytalp egyik végén levelekkel díszített szív látható, a másik végén pedig hajlított S vonalából kinövő leveles ág, míg a nyél két oldalán rozetta és forgórózsa látható. (14. ábra)

A motívumok hasonló megfogalmazását, elrendezését figyelhetjük meg három különböző datálású félegyházi guzsalytalpon is. (15–17. ábra)

Ugyancsak gyakori motívuma a mángorlóknak is a rozetta és a forgórózsa. Szinte teljesen elborítja ez a két elem azt a kecskeméti mángorlót, amelyet 1893-ban készített Virág István Daró Erzsébetnek. (18. ábra) Egy 1883-as datálású darabon, amely Kunszentmiklósról került a kecskeméti múzeumba, a rozettán kívül cserépből kinövő virág, barokkos kacskaringós vonalak és szív látható, melybe B R monogramot faragtak. (19. ábra)

Népmeséink, népmondáink gyakori eleme az égig érő fa, melynek ágai között található a nap, ill. a hold. Feltételezésem szerint ezt a napos-holdas világfát jelenítették meg pásztoraink a borotvatartókon, guzsalyokon, mángorlókon. Egy 1875-ben készült félegyházi borotvatartón a fa cserépből nő ki, föléje pedig a napkorongot karcolták. (20. ábra) Egy évszám nélküli félegyházi borotvatartó tetején a fa egy kör alakból nő ki, amely feltételezhetően a föld, a fa csúcsán pedig a napkorong látható. A fa alá igen egyszerű módon ábrázolt repülő madár került. (21. ábra)

A napos-holdas világfának legszebb, legkifejezőbb megjelenítését figyelhetjük meg egy 1886-ban készült félegyházi mángorlón. Az égigérő fát leveles ágnak ábrázolták, amely egy félig bevonalkázott köralakból – nyilván a földgolyóból – nyúlik felfelé. A fa középső részén egy rozetta szimbolizálja a napot. E fölött a levelek kisebbek lesznek, és ezek tetején helyezkedik el a hold. A félhold fölött vannak a csillagok, amelyek apró körbezárt rozetta és forgórózsa formák. A mángorló két szélén egy-egy leveles ág fut végig, amely cserépből nő ki, a kisebbik ág csúcsán a nappal és a holddal. A nagyobbik fa tetején három egymás fölé helyezett szív látható, amelybe a készítő valószínűleg a szeretője monogramját véste. (22. ábra)

A motívumok jelentéstartalma

Legfontosabb kérdés annak kiderítése, hogy az egyes motívumok vagy motívumcsoportok mögött milyen szellemi hagyomány húzódhatott meg. Mi az az éltető erő, amely az egyes díszítőelemek fennmaradását, öröklődését biztosította? Ugyancsak felvetődik az a kérdés is, hogy melyek azok a motívumok, amelyek alkalmazása hagyománnyá vált, és mint jelek, milyen jelentést hordoztak?

Az alkotó és a befogadó között egyfajta kapcsolat állt fenn, hiszen ugyanabba a közösségbe tartoztak, ugyanazokkal a szellemi és kulturális hagyományokkal rendelkeztek. Ez a kapcsolat csak akkor lehetett tökéletes, ha egy adott jel mindkét fél számára ugyanazt jelentette, ugyanazzal az információs értékkel rendelkezett. Egy új díszítésmód csak abban az esetben honosodhatott meg, maradhatott fenn, ha valamiképpen kapcsolódott a régihez, beilleszthető volt a múlt hagyományai közé. A közösség olyan szerepet töltött be, mint a zsűri, amely elfogad, vagy elutasít. A közösségi ízlés olyan művészi látást feltételezett, amely formára, díszítményre meglehetősen egységesen reagál. Hagyománnyá tehát csak az válhatott, amit a közösség magáévá fogadott.¹⁵

A legkorábbi időszaktól kezdve az ember törekedett arra, hogy környezetét valamiféleképp ábrázolja és rendelkezett azzal a képességgel, hogy a környező világot szimbólumokká alakítsa és ezekből felépítse a dologi világgal párhuzamosan létező szimbólumok világát.¹⁶ Egy-egy időszak díszítőművészetében megtalálhatjuk az adott időszak valóságának tükröződését, vagy annak absztrakcióját.¹⁷

A természetben élő és annak kiszolgáltató ember előszeretettel jelenítette meg a különböző természeti jelenségeket, így többek között a Napot, a Holdat és a csillagokat. A napkorong képi ábrázolására legegyszerűbbnek bizonyult a kör, vagy a félkörív. Ezt a mágikus célzattal létrejött kerekformát, mint gonoszűző varázsjelet alkalmazták a legkülönbözőbb viseleti darabokon, használati eszközökön. Ugyancsak védő-oltalmazó funkciót tölthetett be az a napmotívum, amelyet egy szaru sótartóra karcolt tulajdonosa. (23. ábra)

A napot az egyszerű körön kívül egyéb más formában is ábrázolhatták. Így a sugárzó, forgó napot a forgókerékkel, forgórózsával, de ugyanilyen napszimbólumnak tarthatjuk a rozettát is. Ezeknek igen szép példái láthatók a borotvatartókon, guzsalyokon.

Csilléry Klára részletesen foglalkozott a mértanias díszítésmód kialakulásával, fejlődésével. Megállapítása szerint a geometrikus ábrázolás a Földközi-tenger melléki ókori városokban alakult ki és római közvetítéssel terjedt el szinte egész Európában. A középkor korai századaiban különösen templomokban, kolostorokban volt közkedvelt díszítőelem.¹⁸ A világi élethez kapcsolódó tárgyakon is alkalmazták ezeket a motívumokat. Ezt bizonyítják Szabó Kálmán ágasegyházi, aranyegyházi ásatásai is: 14. századi sírokból olyan ezüst ptykegombok és kályhacsempék kerültek elő, amelyeket rozettákkal díszítettek.¹⁹ Ez a tény azt sugallja, hogy ennek korábbi hagyományaival is számolnunk kell, a magyarság körében mindenképpen. Az ország különböző helyein olyan honfoglá-

¹⁵ Domanovszky Gy. 1981. 9.

¹⁶ V. N. Toporov 1982. 110.

¹⁷ Manga J. 1971. 321.

¹⁸ K. Csilléry K. 1979. 6.

¹⁹ Szabó K. 1938.

lás kori lószerszámveretek kerültek elő, amelyeket szintén rozettával díszítettek.²⁰ Hasonló motívum látható pl. a kétpói ezüstsésze belsejében is.²¹ Feltételezhetjük, hogy nemcsak a hiedelmek, a mesék stb. őrződtek meg évszázadokon át, hanem a tárgyakon alkalmazott motívumok is. Annak ellenére, hogy a Félegyháza környékén folytatott mese- és mondagyűjtések során nem kerültek elő ugyan tündérmesék,²² mégis feltételezhetjük, hogy a borotvatartókon, guzsalyokon, mángorlókon megjelenő rozetta egy honfoglalás kori hagyomány továbbélése, amit a gótika szellemisége csak tovább erősített. Azt mindenképpen le kell szögeznünk, hogy egyetlen motívumot sem alkalmaztak öncélúan, mindegyikhez kapcsolódott valamilyen érzelmi vagy szellemi kötődés.

Diószegi Vilmos behatóan foglalkozott a napos-holdas világfával és annak történeti hátterével. Kutatásai nyomán közismert, hogy a világfa képzete igen régi sajátossága a sámánhitű népeknek. Hiedelemmondáink *csudálatos* fája, népmeséink *évigérő* vagy *tetejellen* fája tehát nem egyéb, mint a sámánhitű népek világfája, amely összeköti az alsó és a felső világot.²³ Feltételezésem szerint a borotvatartókon, mángorlókon előforduló leveles ág, mellette vagy felette rozettával, forgórózsával a honfoglalás kori életfa ábrázolásnak egy késői, kivitelében ugyan eltérő, de változatlan tartalommal történő megjelenítési formája.

A faragásokon megjelenő szív, tulipán, szilvماغ alakú levelek jelentésével több kutató is foglalkozott. Szabó László szerint „a virágok között feltűnő szívek, rozetták, forgórózsák ugyan felfoghatók geometrikus ábrázolásnak is, ám kétségtelen az, hogy elsősorban szerelmet kifejező virágok stilizált változatai inkább. Néha ez a mégoly geometrikus díszítésűnek ítélnélhető, rozettákkal terhes darabokon is nyilvánvaló.”²⁴

Hoppál Mihály megfigyelése szerint a tulipán és a szív igen gyakran együtt szerepel ugyanazon a tárgyon. „Ebből arra lehet következtetni, hogy e két jel összetartozása valamilyen értelmes közleményt akar kifejezni. A tulipánról mint virágról, mint virágszárlóról a népdalok és a virágénekek alapján azt mondhatjuk, hogy a leányt szimbolizálja. Ha most visszakanyarodunk a szerelmi ajándékok gondolatköréhez, fel kell tételeznünk, hogy a női szimbólum mellett valahol egy férfi szimbólumnak is szerepelnie kell. ... A tulipánt a szívvel gyakran ággal, indákkal összekötik, egymásba rajzolják a szerelmi ajándékokon – vagyis fel kell tételeznünk, hogy a szív lesz a férfi jele.” Megjegyzi, hogy ez nem mindenhol és nem mindig van így.²⁵

Lükő Gábor a 7. ábrán bemutatott borotvatartó szíves-tulipános motívumát a szülőnő jelképének tekintette.²⁶

Manga János szerint a szilvماغ alakú levelek annak az akácfának a levelei, amelyek a 18. század derekán, ill. második felében kezdtek elterjedni az ország különböző vidékein.²⁷

²⁰ Fodor I. 1975.

²¹ Fodor I. 1975. 261.

²² Tóth Judit szíves szóbeli közlése.

²³ Diószegi V. 1978. 14.

²⁴ Szabó L. 1982. 27.

²⁵ Hoppál M. 1983. 283–284.

²⁶ Lükő G. 1983. 101., 146.

²⁷ Manga J. 1971. 317–318.

Novák László behatóan tanulmányozta a Háromváros népművészetét és egy önálló dolgozatot szentelt a guzsalyok, mángorlók, borotvatartók motívumainak elemzésére. „A pásztorok geometrikus díszítéseket faragtak a borotvatartókra, tulipánokat, szíveket, amelyeket egymásba is csúsztattak és ezek a motívumok, mint szexuális szimbólumok szexuális vágyaikat fejezték ki. Az általuk használt szimbólumok egyértelműek. A szív, a szív levelekkel fallikus szimbólumok, a szilvماغ és a szív a vulva, a növényi levelek a fallosz konkrét funkcióját jelzik: az élet teremtését. A díszítések, a cifrázás vagy a faragás kidolgozása ezeken a tárgyakon mély információt hordoznak: a szexuális ornamentális elemek illetve szimbólum rendszer, a szexuális, érzéki kapcsolatra utalnak – illetve az azutáni vágyakozásra. A szexuális díszítés leggyakoribb elemei voltak a forgó rózsák, a szilvماغ alakú levelek, a tulipán és szív motívumok: ezek adták azt az erotikusabb szimbólum rendszert, amit korábban díszítésként vagy faragásként említettünk a bemutatott tárgyakon, mint például a guzsalyokon vagy mángorlókön. A guzsalyokon megjelenő fallosz szimbólumok még egyértelműbbé válnak, ha elképzeljük a nőt, amint rajta ül és használja ezt a munkaeszközt. ... A guzsaly talpán található indás és leveles szív-tulipán motívumok nemcsak az erotikát demonstrálják, hanem annak szociális funkcióját is: a fajfenntartást és a családalapítást.”²⁸

Csilléry Klára vizsgálta meg a szerelmi ajándékok szimbolikáját. Tanulmányában rámutatott arra, hogy „bizonyos tárgyak csakis szerelmi ajándéknak készülve nyerhették el a hagyomány megszabta díszítést, azt kell vélni, hogy korábban, amikor a népművészetben még a geometrikus díszítés volt az egyeduralgó, az ilyen tárgy díszített volta maga is elegendő volt arra, hogy erre a különleges rendeltetésre utaljon.” Rámutatott arra is, hogy a virágos szívet, a páros madarat előbb egyszerű díszítőmotívumként vették át a paraszti alkotók, és csak jelentősebb idő múltán váltak azután a parasztek szemében egyértelműen szerelmi szimbólumokká. Ezt jelzi az a tény, hogy a férfiak között szövődő barátságot megpecsételő tárgyakat is díszíthette szív vagy szívből kinövő virágtól.²⁹

Meglehetősen nehéz feladat napjainkban már ezeknek a motívumoknak az eredeti jelentéstartalmát kikutatni, de ha elfogadjuk azt az állítást, hogy egy adott motívum kizárólag az adott tárgyra kerülhetett és az valamilyen információt hordozott, akkor elfogadható, hogy a szív és a tulipán akár együttes előfordulása, akár külön-külön is szerelmi üzenetet közvetítettek.

Összefoglalás

A Kiskunság fafaragó művészetének e három részletesen bemutatott tárgyegyüttesénél jól megfigyelhető a forma és a motívum egysége. Századunk elejéig fennmaradt a geometrikus stílus, ami elsősorban társadalmi, gazdasági tényezőkkel magyarázható. A különböző irányból érkező hatások közül a dunántúlit a legegyszerűbb tettenérni. Az ez irányból érkező pásztormigrációra enged következtetni az egyes borotvatartókon megfigyelhető spanyolozás, vagy a néhány ivócsanak megléte is. Sokkal nehezebb kideríteni a tiszántúli, pontosabban a jászági hatást. A jászberényi múzeumban található néhány olyan guzsaly, melyeket a forma és a díszítésmód hasonlósága miatt a

²⁸ Novák L. 1990. 183.

²⁹ K. Csilléry K. 1976. 123–124.

Kiskunsághoz kapcsolhatunk. A szárúk azonban a legtöbb esetben csörgős, ami ezen a vidéken ismeretlen. Itt általában díszítetlen vagy csak igen kis mértékben faragott szárat alkalmaztak. A borotvatartók és a mángorlók esetében ezt az összehasonlító vizsgálatot nem végezhettem el, mert a Jász Múzeumban csak egy-két ilyen darab található.

Ugyancsak eredménytelenül járt annak kiderítése, hogy a Szeged környékéről ki-rajzó népcsoportok milyen hatással voltak a kiskunsági pásztorművészet alakulására, mert a Móra Ferenc Múzeumban elsősorban Békés megyéből és a Kiskunságból származó borotvatartók, ill. guzsalyok találhatók, Szeged környéki alig.

Még egy kulturális hatással – a kecskemétiivel – mindenképpen számolni kell. Bár mindez ideig nem ismerjük kellőképpen a kapcsolatok mélységét, néhány elem azonos-sága feltételezi, hogy Kecskemét is közrejátszott a Kiskunság népművészetének alakulá-sában. Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a különböző irányból érkező népművészeti hatások csak igen kis mértékben befolyásolták a kiskunsági fafaragó művé-szetet, sokkal inkább egy sajátos belső fejlődési utat tett meg.

Végezetül Balogh Jolán igen találó megállapítását idézem: „Az átvételek sohasem passzívak. A motívumok a nép kezén deformálódnak és átformálódnak, de korántsem pejoratív értelemben. Az átvett motívum nyersanyag, amelyből a nép újat formál. Éppen ezért nehéz olykor az összefüggéseket felderíteni. Nem az átvételek határozzák meg a népművészetet, hanem a feldolgozás módja, tehát a sajátos stílusfelfogás.”³⁰

IRODALOM

BALOGH Jolán

1967 A népművészet és a történeti stílusok. Néprajzi Múzeum Füzetei 24. sz.

BÁLINT Sándor

1974 Szegediek Bács-Kiskun homokján. Cumania II. 411–426.

K. CSILLÉRY Klára

1976 A szerelmi ajándékok a magyar parasztságnál. Ethn. LXXXVII. 103–132..

1977 A magyar népművészet változása a XIX. században és a XX. század elején. Ethn. XXXVIII. 14–30.

1979 A magyar népművészet története. Budapest

DIÓSZEGI Vilmos

1978 A pogány magyarok hitvilága. Budapest

DOMANOVSKY György

1981 A magyar nép díszítőművészete. Budapest

FODOR Ferenc

1990 Pálospuszta benépesedése. In: Migráció és település a Duna–Tisza közén. Szeged.

1995 Csólyos és Pálos puszta története. In: Tanulmányok Csólyospálos történetéről és népéletéről. Csólyospálos.

FODOR István

1975 Verecke híres útján... Budapest

HOPPÁL Mihály – VASS Katalin

1978 Mosósulykok és díszítményeik. Folklor Archivum 9.

HOPPÁL Mihály

1983 Jelrendszerek a népművészetben. Népi Kultúra – Népi Társadalom XIII. 275–298.

JANÓ Ákos – SOLYMOS Ede

1966 Bács-Kiskun megye népművészete. Kecskemét

---

³⁰ Balogh J. 1967. 79.

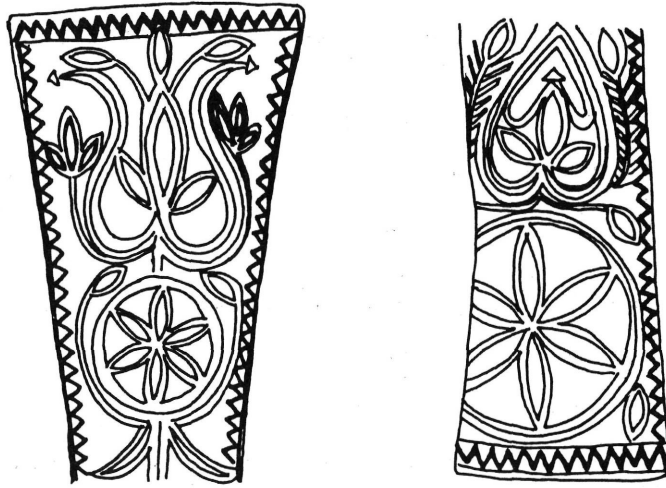
- JUHÁSZ Antal
1990 Az elvándorlás és megtelepedés motivációi a táj települési folyamataiban. In: Migráció és település a Duna–Tisza közén. Szeged.
- LÜKŐ Gábor
1983 Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete. Kecskemét
- MANGA János
1971 A népi díszítőművészet stíluselmzésének történeti tanulságai. Népi Kultúra – Népi Társadalom V–VI. 314–322.
1972 Magyar pásztorfaragások Budapest
- NOVÁK László
1982 Mezővárosi népművészet. Nagykőrös
1990 Figurative Communication in Folk-Life. In: Bild Kunde Volks Kunde. Miskolc
- ORTUTAY Gyula
1937 Parasztágunk élete. Officina, Budapest
- SÖMEGI György
1978 Valami paraszt faragta. Forrás. X. évf. 7-8. sz. 79-81.
- SZABÓ László
1980 A járszági helytörténeti, néprajzi kutatás eredményei a Kiskunság népművészetének értékelésében. In: A Kiskunság népművészete. Szeged
1982 Faragott guzsalyok és rokkák Szolnok megyében. Kiállításvezető. Szolnok
- SZABÓ Kálmán
1979 Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Budapest
- SZTRINKÓ István
1980 A kiskunsági népművészet kérdőjelei. In: A Kiskunság népművészete. Szeged
- TÁLASI István
1977 Kiskunság. Gondolat, Budapest
- V. N. TOPOROV
1982 Adalékok néhány költői szimbólum eredetének kérdéséhez. In: A művészet ősi formái. Budapest

The Motifs of Wood Carvings from Kiskunság

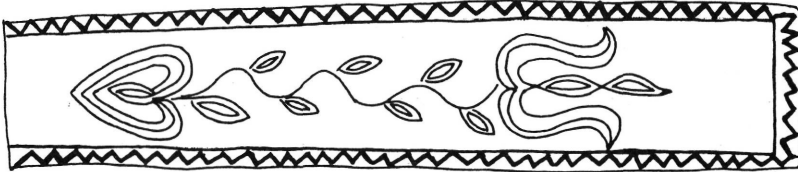
ZSUZSA KORKES

The pieces of the wood-carvings of Kiskunság. The author is dealing with in her study, namely razor-cases, mangles and distaffs, have been less-known so far. On the basis of dated objects she has examined the relics of the period between the beginning of the 19th century and the beginning of the 20th century, so the general characteristics of the above-mentioned objects can be determined. The most outstanding feature of the carvings is the exclusiveness of geometric ornaments, for example, the rotating rose, the rosette and the saw-tooth. The floral ornaments appearing at the beginning of the 19th century gained ground in this region in a very simple form: most often in that of a stylized tulip, a leafy bough or a flower in a pot. The S-shapes turned opposite to each other and plumstone-shape leaves are common motifs of the carvings. Floral ornaments, however, remained the complement of geometric style all the time.

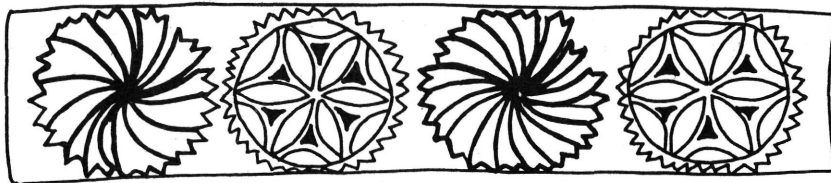
Motifs were never used for a purpose themselves; they always carried some kind of information. The author supposes that the leafy bough with a rosette or a rotating rose beside or above it is the later representational form of the sun and moon world-tree representation dating from the Hungarian settlement. The hearts, tulips and plumstone-shapes leaves appearing either together or one by one on the carvings carried love messages.

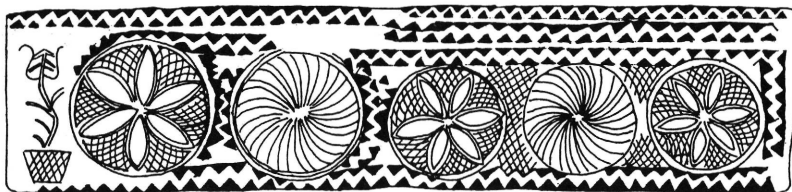
1. ábra Guzsalytalp, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.2436.1. Oldalán 1827, alján Pero Vera felirat olvasható.
H: 29,3 cm; Sz: 7 cm

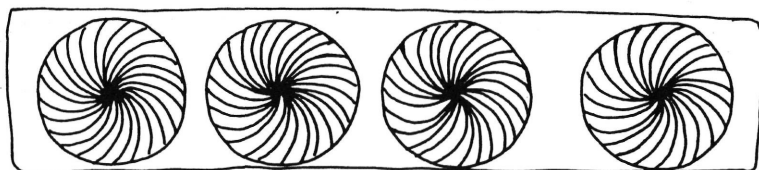
2. ábra Borotvatartó, Kecskemét. ltsz. 72.1.115. Oldalán felirat: cs istványé ez a beretvatartó 1835
H: 22,8 cm; Sz: 4,5 cm; M: 4,5 cm

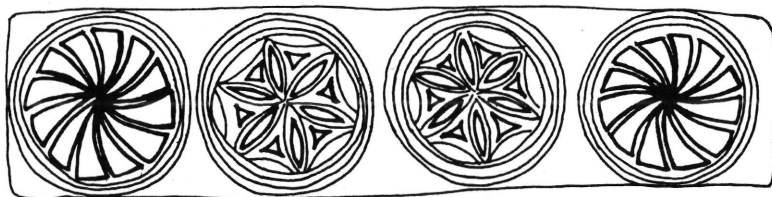
3. ábra Borotvatartó, Kecskemét. ltsz. 1595. Tetején bevésve 1892. H: 24 cm; Sz: 5,3 cm; M: 5,2 cm

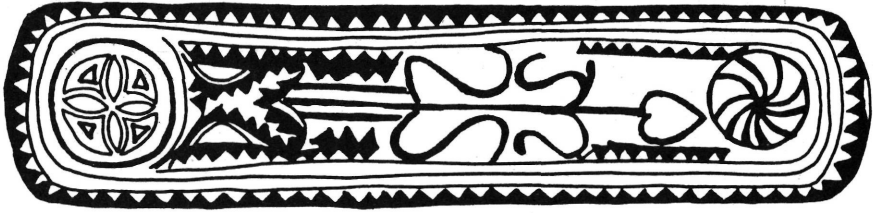
4. ábra Borotvatartó, Kecskemét. Néprajzi Múzeum ltsz. 132 695.
 Oldalán felirat: Cs GYJGYMNK K SZ 1907. H: 25 cm; M: 6 cm; Sz: 5 cm

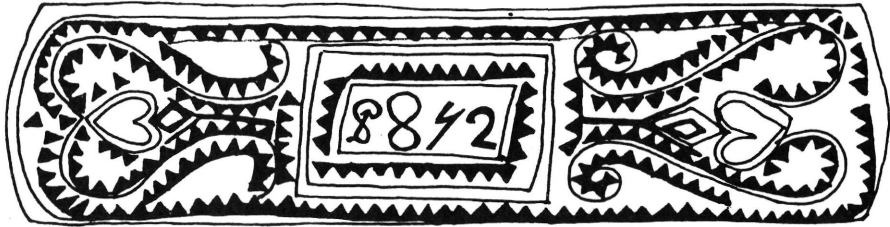
5. ábra Borotvatartó, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.1053.1. Felirat az alján: Rértzi Ferentz
 H: 23 cm; Sz: 5,2 cm; M: 5,2 cm

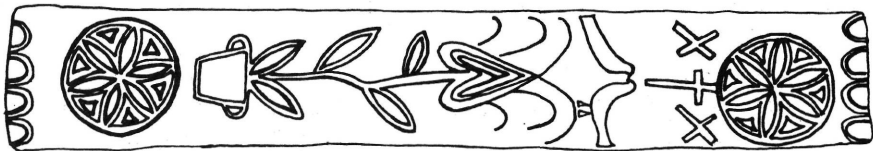
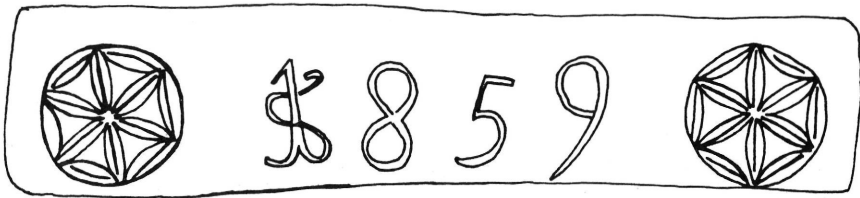
6. ábra Borotvatartó, Kecskemét. Néprajzi Múzeum ltsz. 132 690. H: 23 cm; Sz: 5,4 cm; M: 4 cm

7. ábra Borotvatartó, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.1026.1. Bevésve: 1842. H: 20,2 cm; Sz: 5,6 cm; M: 5,5 cm

8. ábra Borotvatartó, Kiskunfélegyháza. ltsz. 60.3572.1. Bevésve: 1859. H: 22,5 cm; Sz: 6,7 cm; M: 7 cm

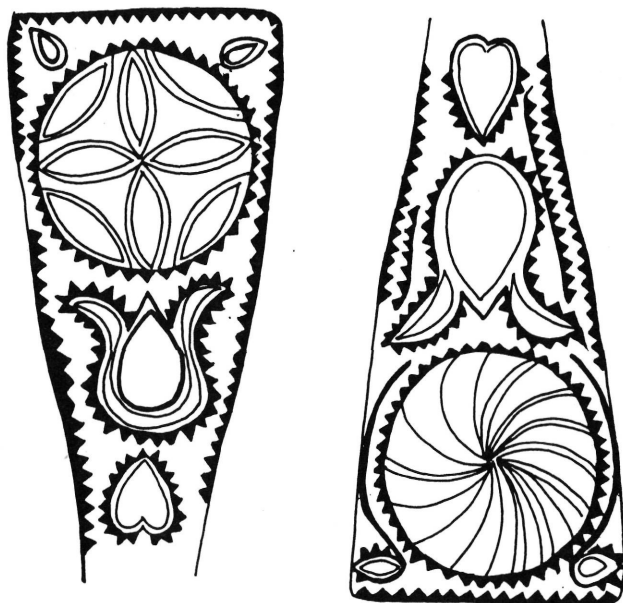
9. ábra Borotvatartó, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.1050.1. Oldalán 1843 Tót Is
H: 25,2 cm; Sz: 5,2 cm; M: 7,8 cm

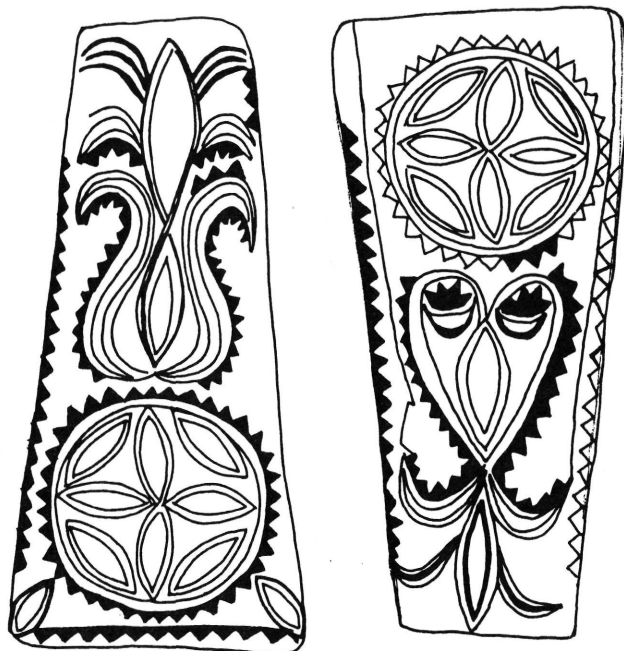
10. ábra Borotvatartó, Kiskunfélegyháza. Itsz. 55.1032.1. Oldalán: Ivány Imrée Készült 1853 ba
H: 22,5 cm; Sz: 5,1 cm; M: 5,7 cm

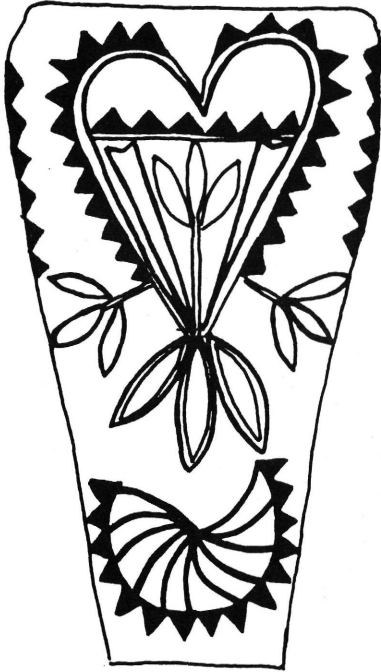
11. ábra Borotvatartó, Kiskunfélegyháza. Itsz. 55.1011.1. Tetején: 1856. H: 25,2 cm; Sz: 4,7 cm; M: 9,7 cm

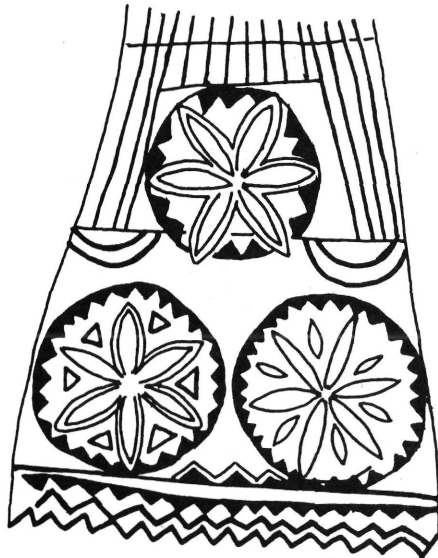
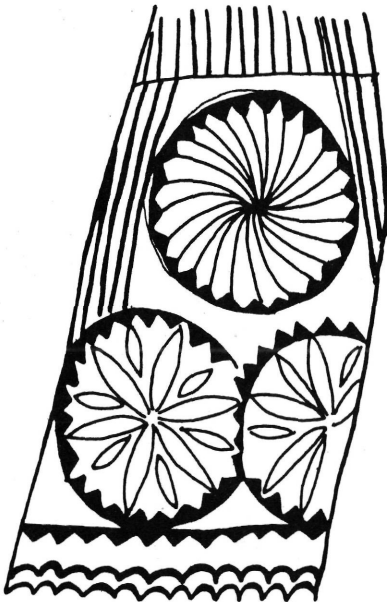
12. ábra Guzsalytalp, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.2483.1. H: 34,2 cm; Sz: 7,5 cm

13. ábra Guzsalytalp, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.2437.1. H: 37,5 cm; Sz: 7,7 cm

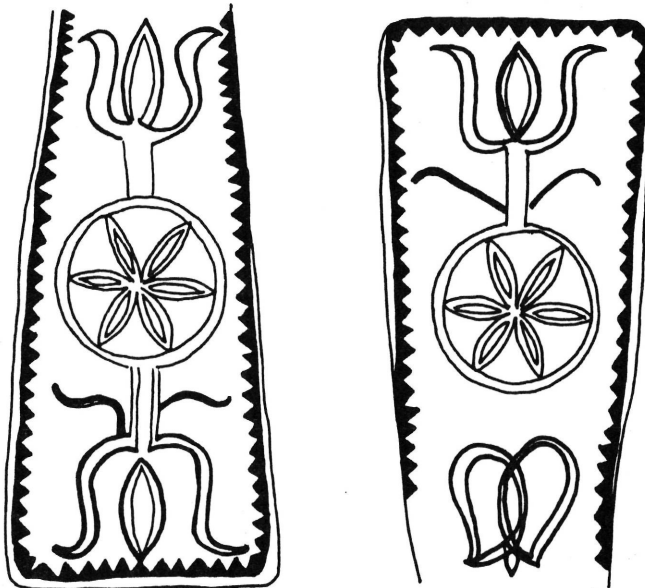
14. ábra Guzsalytálp, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.2422.1. H: 30,5 cm; Sz: 7 cm

15. ábra Guzsalytálp, Kiskunfélegyháza. ltsz. 55.2423.1. Felirat az alján: 1871 N Mária
H: 30,5 cm; Sz: 10 cm

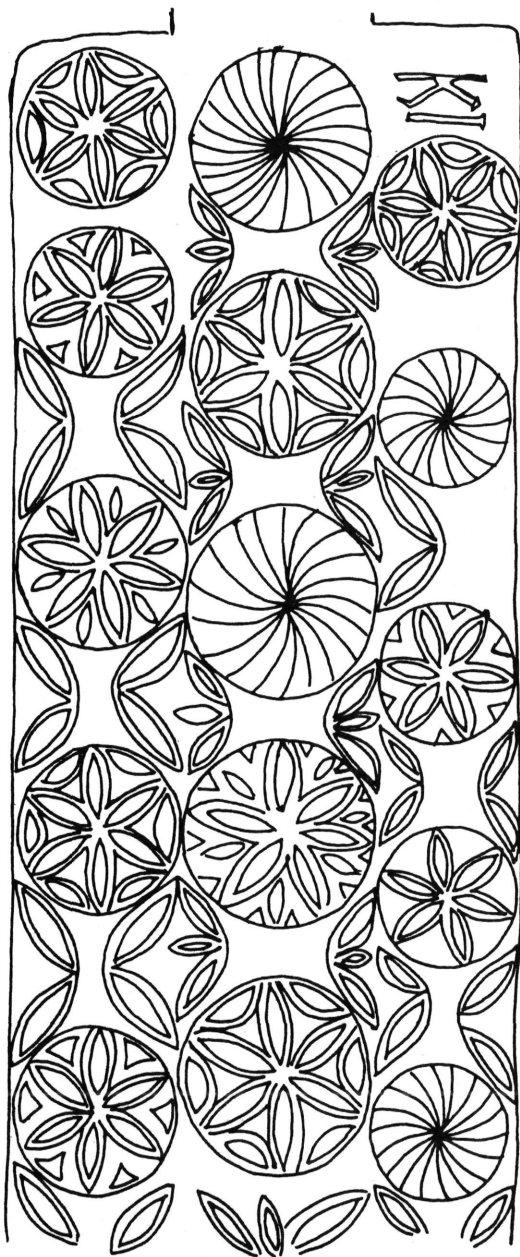

16. ábra Guzsalytalp, Kiskunfélegyháza. Itsz. 55.2421.1. Felirata: Barna Ilos Kovász Janos 1835
H: 35 cm; Sz: 9 cm

17. ábra Guzsalytalp, Kiskunfélegyháza. Itsz. 55.2465.1. Alján bevésve: 1855. H: 33,8 cm; Sz: 6,7 cm

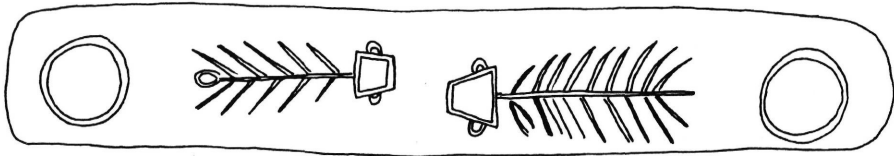

18. ábra Mángorló, Kecskemét. It.sz. 2507. Felirata: Virág
István 1893 Daró Erzsébet Születet Ok 23
H: 73 cm; Sz: 9,5 cm

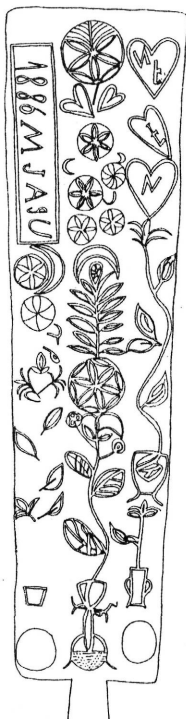
19. ábra Mángorló, Kecskemét. It.sz. 75.29.8. Kunszentmiklóson vásárolták. Belevésve: B R 1883.
H: 73 cm; Sz: 15 cm

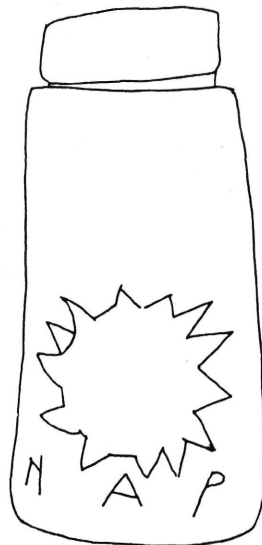
20. ábra Borotvatartó,
Kiskunfélegyháza. Itsz.
55.1062.1. Belevésve:
1875. H: 28 cm; Sz: 5,5 cm
M: 4,5 cm

21. ábra Borotvatartó,
Kiskunfélegyháza. Itsz. 55.1016.1.
H: 22,5 cm; Sz: 5,1 cm; M: 5,5 cm

22. ábra Mángorló, Kiskunfélegyháza. Itsz. 55.1760.1.
H: 66 cm; Sz: 12 cm; M: 4,5 cm

23. ábra Sótartó, Kiskunfélegyháza.
Itsz. 69.39.1. H: 11,5 cm; Átm: 6 cm